

Veilig uitgaan: tegenstrijdige gevoelens over inzet politie en andere maatregelen

Jelle Brands & Irina van Aalst

Dit artikel onderzoekt (on)veiligheidsgevoelens van studenten tijdens het uitgaan. We veronderstellen dat veiligheidsbeleving sterk afhankelijk is van het tijdstip en de specifieke situatie. De inrichting van de openbare ruimte, de gebruikte verlichting of de aanwezige andere bezoekers kunnen van invloed zijn op de beleving. Maar ook eerdere ervaringen en verhalen in de media of van vrienden beïnvloeden de gemoedstoestand van bezoekers. We beargumenteren, en laten zien, dat op basis van de relaties tussen verschillende elementen er altijd tegenstrijdigheden kunnen optreden in de manier waarop uitgaanders de veiligheid waarderen. Vanuit deze bevindingen wordt gereflecteerd op de effectiviteit van veiligheidsmaatregelen.

1 Inleiding

Als de avond valt, verandert de binnenstad. Restaurants, cafés en clubs openen hun deuren, kleurig neon verlicht de pleinen en flarden van muziek zijn hoorbaar. Bezoekers komen en gaan voor een ‘avond uit’ (Bianchini 1995). De Engelstalige literatuur spreekt over de ‘night-time economy’ (NTE), waarmee een link wordt gelegd tussen een bruisend uitgaansleven en de economische meerwaarde (Chatterton en Hollands 2003; Lovatt en O’Connor 1995). Het faciliteren van een variatie aan activiteiten in stedelijke centra, ook in de avond en nacht, werd in (vooral Britse) binnensteden rond de jaren negentig van de vorige eeuw gezien als ‘remedie’ voor de verlaten en vervallen binnenstad. Het zou de ‘grijze’ stad weer kleur geven en ‘revitaliseren’ (Lovatt en O’Connor 1995; Roberts 2006; Roberts en Eldridge 2009). Volgens andere auteurs leidden deze ontwikkelingen juist tot meer homogene ruimten die niet voor iedereen even aantrekkelijk zijn om te bezoeken (Chatterton en Hollands 2003; Measham en Hadfield 2009; Schwanen, Van Aalst, Brands en Timan 2012). De literatuur over de NTE laat ook zien dat het niet altijd gezellig blijft tijdens de uitgaansnacht. Er gebeuren ook dingen die het daglicht niet kunnen verdragen, zoals vernielingen en overmatig drank- en drugsgebruik. Berichtgeving in de media is vaak gericht op deze excessen. Via sociale media verspreiden filmpjes van vechtpartijen zich als een lopend vuurtje. Laatstgenoemde ‘donkere kanten’ van de stedelijke nacht worden vaak benadrukt in het politieke discours (Hadfield, Lister en Traynor 2009; Shaw 2010). Hoewel risico, avontuur, en alcohol een zekere aantrekkingskracht hebben op uitgaanders (Hubbard 2013; Van Aalst, Schwanen en Van Liempt 2014; Williams 2008) en tot op zekere hoogte ‘horen’ bij uitgaan, moet dit niet leiden tot overlast en angst bij anderen. Bezoekers die zich angstig voelen, blijven weg, zeker uit de nachtelijke stad. En dat is niet goed voor de horeca en het beeld van de stad (Raco 2003). Dus

worden de schaduwkanten bedwongen en zetten gemeenten in op ‘veilig uitgaan’, bijvoorbeeld met meer politie, uitsmijters en cameratoezicht. Over de effectiviteit van dergelijke maatregelen is echter nog niet veel bekend.

De focus van dit artikel is gericht op de factoren en situaties die bijdragen aan (on)veiligheidsgevoelens in uitgaansgebieden. Wat wordt door uitgaanders als prettig en onprettig ervaren tijdens een avond uit? In interviews met jonge stappers is hierover gesproken. Op basis van geografische literatuur omtrent *assemblage theory* (Anderson en McFarlane 2011; McFarlane 2011) veronderstellen wij dat veiligheidsbeleving sterk afhankelijk is van tijdstip en situatie. Met de term *assemblage* wordt in dit verband bedoeld op een verzameling van elementen die van invloed kunnen zijn op het gevoel van (on)veiligheid. Het kan bijvoorbeeld gaan over de inrichting van de openbare ruimte, de verlichting of de aanwezige andere bezoekers. Maar ook de (on)bekendheid met een specifieke plek of bezoekerspopulatie, eerdere ervaringen of verhalen in de media of van vrienden beïnvloeden de gemoedstoestand van bezoekers. In deze gedachtegang is de samenstelling van *assemblages* niet statisch, maar continu aan verandering onderhevig. De verhouding tussen de verschillende elementen geeft richting aan veiligheidsbeleving en daarmee ook aan de wijze waarop stappers specifieke elementen – bijvoorbeeld aanwezige politie – ervaren en waarderen. Hierbij kunnen zich tegenstrijdigheden voordoen. Bepaalde maatregelen dragen in meer of mindere mate succesvol bij aan het gevoel van veiligheid, gezien vanuit de *assemblage* waar ze zich in bevinden. Dit artikel stelt de vraag: In hoeverre en welke tegenstrijdigheden zijn te herkennen in de veiligheidsbeleving van uitgaanders?

2 Theorie

2.1 Stedelijke uitgaansgebieden en (on)veiligheidsbeleving.

In navolging van slachtofferenquêtes uit de Verenigde Staten (VS) worden sinds 1978 ook in Nederlandse slachtofferenquêtes vragen gesteld over onveiligheidsgevoelens, zogenoemde subjectieve sociale onveiligheid (Pleysier en Vanderveen 2012, 50). Waar aanvankelijk vrij eenvoudige metingen werden verricht, wordt in meer recent onderzoek de multidimensionaliteit en complexiteit van het begrip onderschreven (Pleysier en Vanderveen 2012, 51). Vaak wordt onderscheid gemaakt tussen risicoperceptie en angst om slachtoffer te worden van een misdaad of criminaliteit. Waar het gaat om angst voor criminaliteit (*fear of crime* in de Angelsaksische literatuur) is het volgens Gray en collega's (2012, 13, zie ook Hale 1996) van groot belang onderscheid te maken tussen '(...) *concrete moments of fear (which can be measured in terms of frequency) and [or] a more diffuse but emotionally-tinged anxiety about crime (which is invoked by standard questions i.e. How worried are you...?)*'. Dit laatste aspect is gebaseerd op een opvatting over angst als een min of meer stabiele eigenschap.

Oppelaar en Wittebrood (2006) vinden in hun onderzoek echter duidelijke verschillen in veiligheidsbeleving op specifieke locaties (huis, eigen buurt, winkelcentrum, openbaar vervoer, uitgaansgelegenheid) en tijdstippen (dag, avond of

nacht). Dergelijk onderzoek sluit aan bij benaderingen die veiligheidsbeleving opvatten als een dynamische ervaring, variërend in tijd en ruimte en sterk afhankelijk van de situatie waarin iemand zich op dat moment bevindt (e.g. Jackson 2005, 299). Steeds vaker wordt in onderzoek gezocht naar verklaringen gegrond in de relatie tussen de fysieke en sociale omgeving en de individuele veiligheidsbeleving (Brands, Schwanen en Van Aalst 2015; Davidson en Milligan 2004; Solymosi, Bowers en Fujiyama 2015).

'[A] fear of crime event can be experienced by someone with a certain readiness to experience fear of crime, which can depend on a number of factors which the individual brings with them (e.g., age, gender, psychological distance, familiarity with an area) in the presence of certain cues in the environment', aldus Solymosi en collega's (2015, 196).

Een dergelijk perspectief richt zich op de tijdstippen en situaties waarin ervaringen van (on)veiligheid ontstaan en/of wegebben, en waarbij een veelheid aan contextuele, situationele en individuele elementen een rol kunnen spelen.

Er is nog relatief weinig onderzoek gedaan naar veiligheidsbeleving binnen de specifieke tijd-ruimtelijke context van stedelijke uitgaansgebieden. Hoewel de verschillen tussen dag en nacht evident zijn, is er opvallend weinig kennis over de manieren waarop veiligheidsbeleving in de stedelijke (uitgaans)nacht tot stand komt. Er wordt dan ook wel gesproken over een zekere 'nachtblindheid' in de wetenschappelijke literatuur (Brunt 2013; Van Liempt en Van Aalst 2013). Wel is bekend dat 'donker' op zichzelf een belangrijke rol speelt in de ervaring van personen (zie ook het eerder genoemde onderzoek van Oppelaar en Wittebrood 2006). Williams (2008) gaat in op allerlei sociale dimensies van de stedelijke nacht, waarbij de associatie tussen de nacht en non-conventionele en criminele gedragingen veelvuldig wordt gemaakt. Ook Hobbs en collega's (2003) schrijven dat in westerse culturen de *'hours of darkness'* worden beschouwd als *'a time of danger, fear, crime and sin'* (p. 44). Onderzoek naar veiligheidsbeleving, meer specifiek gericht op uitgaansgebieden, is desalniettemin van belang, aangezien ze een heel eigen dynamiek hebben: verschillende onderzoeken wijzen op het (overmatige) gebruik van alcohol binnen het nachtleven en de negatieve consequenties hiervan. Niet alleen kan alcohol je eigen perceptie beïnvloeden, dronken uitgaanders kunnen andere bezoekers ook angst aanjagen (Jayne, Holloway en Valentine 2006; Roberts 2015). Onderzoekers wijzen ook wel op het carnavaleske karakter van uitgaanscontexten (Chatterton en Hollands 2003; Haydock 2016; Hubbard 2013).

Om onveiligheidsgevoelens te reduceren zetten gemeenten in op 'veilig uitgaan' en proberen ze met allerlei maatregelen de bezoekers een plezierige avond te bezorgen. Zo wordt verlichting vaak als succesvol middel gezien om onveiligheidsgevoelens te verminderen (Nasar en Fisher 1993; Pain, MacFarlane, Turner en Gill 2006; Painter 1996). Daarnaast worden private toezichthouders, extra politieagenten en cameratoezicht ingezet als onderdeel van (gemeentelijk) beleid dat gevoerd wordt op het bevorderen van 'veilig uitgaan' (Schuilenburg en Van Steden 2014; Van Liempt en Van Aalst 2012). Doorgaans is de aanname dat dergelijke

maatregelen ongewenst gedrag verminderen en het gevoel van veiligheid ten goede komen.

Meer algemeen is bekend dat de inrichting en het onderhoud van de publieke ruimte een rol spelen binnen de alledaagse (veiligheids)ervaring van stadsbewoners en bezoekers (Brunton-Smith, Sutherland en Jackson 2013; Ceccato 2016; Rose, Degen en Basdas 2010). Gerelateerd aan deze bredere opvatting beschrijven auteurs zoals Newman (1996), Oc en Tiesdell (1999) en Németh en Schmidt (2007) verschillende aspecten van de inrichting van de publieke ruimte die onveiligheidsbeleving kunnen beïnvloeden. Ook overlast en verloedering in de publieke ruimte worden in verband gebracht met onveiligheidsgevoelens (Doran en Lees 2005), grotendeels gebaseerd op de Broken Windows-these van Wilson en Kelling (1982). Zo kan het ontwerp van uitgaanspleinen en de aanwezigheid van graffiti en rommel op straat een rol spelen bij de veiligheidsbeleving van de stapper.

Tegelijkertijd is er op bovengenoemde perspectieven kritiek: het primaat zou te veel liggen bij de rol van fysieke factoren en de gebouwde omgeving. Individuen worden te passief gepositioneerd, gestuurd vanuit externe invloeden. Ook worden de verschillen tussen mensen in de manieren waarop zij omgaan met gevoelens van onveiligheid slechts in de zijlijn beschouwd (Brands et al. 2015, 440; Rose, Degen en Basdas 2010). In de feministische literatuur wordt juist dit laatste benadrukt. Volgens Koskela en Pain (2000, 271) hangen gevoelens van onveiligheid vooral samen met *'the local details of individuals' circumstances and life courses [and is] sensitive to spatial, temporal and social contexts'*. Degen en Rose (2010) benadrukken specifiek ook het belang van *'memory'*, en de manier(en) waarop dit een ervaring in het heden kan beïnvloeden. Herinneringen, eerdere ervaringen, vooroordelen en mediaberichten zijn als zodanig allemaal van invloed op de beleving van een specifieke omgeving en het onveiligheidsgevoel. Daarnaast spelen de aanwezige *'anderen'* een belangrijke rol in stedelijke openbare ruimten. Lofland (1985) beschrijft dit openbare leven als een *'world of strangers'*; mensen komen elkaar tegen op pleinen en straten, maar de meesten kennen elkaar niet. Ze zijn vreemden van elkaar en houden elkaar op afstand (Goffman 1963). Onbekend maakt onbemind en onbekenden zijn vaak lastig te beoordelen, wat kan leiden tot onzekerheid of angstgevoelens. Wie vaker in een specifieke ruimte komt, zal bepaalde gedragingen en mensen *'herkennen'*. Niet alleen zijn er de vaste bezoekers op het pleintje voor de snackbar of in de buurtkroeg om de hoek, ook zullen specifieke groepen mensen regelmatig terugkeren op specifieke plekken. Uit onderzoek blijkt dat wanneer mensen de stad beter leren kennen, er langer wonen, situaties herkennen, mogelijke angstgevoelens voor vreemden afnemen (zie bijvoorbeeld Müller en Fischer 2015). In de praktijk zien we in stedelijke (semi)publieke ruimten vaak een tegengestelde benadering op *'de ander'*; gericht op segregatie. Door het scheiden van groepen wordt beoogd de subjectieve veiligheid te vergroten en conflict en spanning te voorkomen. De in de inleiding genoemde homogenisering van het uitgaansleven kan – behalve gericht op economisch gewin – ook vanuit een dergelijk perspectief begrepen worden.

2.2 *Assemblage, (on)veiligheidsbeleving en tegenstrijdigheid*

Vanuit het voorgaande is een aantal principes te onderscheiden met het oog op het ervaren van veiligheid. De (materiële) samenstelling van de stedelijke omgeving, tijdstip en situatie is van belang, alhoewel er geen directe invloed lijkt te zijn. De waarnemer (het individu) bezit ook autonomie en zijn of haar beleving wordt gedeeltelijk gevormd door sociale processen in de samenleving en eerder opgedane ervaringen. Maar (hoe) zijn dergelijke, ogenschijnlijk conflicterende stromingen binnen de literatuur te verbinden?

Het denken in assemblages (e.g. Anderson en McFarlane 2011; Anderson 2006; McFarlane 2011) in plaats van het duiden van afzonderlijke elementen lijkt hierbij hulp te bieden. McFarlane omschrijft een assemblage als volgt: *'[a] term that signals a relational processuality of composition, whether social – material, natural – cultural, or near – far'* (2011, 653). Het gaat dus allereerst om de relaties tussen uiteenlopende (sociale, materiële, natuurlijke en culturele) factoren. Door hier het accent te leggen worden afzonderlijke elementen niet langer als 'gegeven' gezien. Integendeel, denken in assemblages betekent volgens McFarlane dat *'urban actors, forms or processes are defined less by a pregiven definition and more by the assemblages they enter and reconstitute. The individual elements define the assemblage by their cofunctioning'* (2011, 653).

Gekoppeld aan het debat over (on)veiligheidsbeleving zou dit betekenen dat we niet enkel moeten kijken naar de manieren waarop één specifiek element 'op zichzelf' de veiligheidsbeleving beïnvloedt, maar vooral ook naar hoe deze zich daarbij verhoudt tot een veelheid aan andere elementen. Op basis hiervan kan tegenstrijdigheid worden verwacht, waarbij onderscheid gemaakt kan worden naar verschillende soorten.

Allereerst kan de rol die een zeker element – neem bijvoorbeeld een politieagent – inneemt binnen onze veiligheidsbeleving tegenstrijdig zijn met wanneer deze 'binnen een andere assemblage' wordt geplaatst. Dit kunnen we onderzoeken door verschillende 'situaties' met elkaar te vergelijken en de reacties die deze uitlokken bij stappers. Tegelijkertijd is dit principe breder te trekken: assemblages zijn geen statische entiteiten. Er worden steeds nieuwe relaties gevormd tussen de afzonderlijke elementen, omdat *'new elements may enter, alliances may be broken, new conjunctions may be fostered. Assemblages are constantly opening up to new lines of flight, new becomings'* (Anderson en McFarlane 2011, 126). Per situatie zullen gevormde relaties met andere elementen binnen de assemblage verschillen, en daarmee mogelijk ook de veiligheidsbeleving (hierna wordt hiernaar verwezen als *tegenstrijdigheid tussen situaties*). Tot op zekere hoogte wordt deze vorm van tegenstrijdigheid herkend in de literatuur die ingaat op de ervaring van veiligheid. Neem bijvoorbeeld straatverlichting. Waar meer verlichting over het algemeen bijdraagt aan meer overzicht en een groter veiligheidsgevoel (zie par. 2.1), beschrijft Morris (2011) hoe een donkere omgeving 'achter' een verlicht punt juist extra donker aandoet. Dit kan desoriënterend werken, waarmee een gevoel van onveiligheid gepaard kan gaan. Daarnaast kan verlichting een 'verloederde' omgeving accentueren, wat ook kan bijdragen aan onveiligheidsgevoelens (Pain 2000, 370). Het effect van verlichting is dus variabel tussen situaties waarbij tal van aspecten een rol kunnen spelen.

Tegenstrijdigheden kunnen ook optreden tussen mensen met verschillende herinneringen, gewoonten en andere sociale en culturele achtergronden. Het kan zijn dat de ene bezoeker een geheel andere ervaring heeft dan de andere bezoeker in een op het oog 'gelijke' situatie. In haar artikel vindt Rachel Pain (2000) bijvoorbeeld dat, hoewel straatverlichting veelal gewaardeerd wordt, sommige personen verlichting ook minder prettig vinden, omdat het hen zelf meer 'zichtbaar' maakt voor een potentiële dader. Hij of zij staat letterlijk in de spotlights. Gabriel en Greve verwijzen op hun beurt naar een parkeergarage waar speciale plekken bij de uitgang gereserveerd zijn voor vrouwen. Dit wordt aangegeven door bordjes. Verwacht zou worden dat een dergelijke ingreep *'would reassure women who feel uncomfortable when entering the car park. However, it is also conceivable that reading such a sign might worry women (or men) who had not previously perceived any risk, but who are now reminded that car parks are "dangerous places"'* (Gabriel en Greve 2003, 605). Het voorgaande benadrukt dat er allerlei individuele tegenstrijdigheden optreden binnen het proces van assembleren (*tegenstrijdigheid tussen personen*). Assemblagedenkers stellen ook dat, op basis van de veelheid aan relaties tussen elementen, altijd en tegelijkertijd meerdere *'becomings'*, *'lines of flight'* denkbaar zijn. Meer algemeen stellen Amin en Thrift (2008) dat we stedelijke ruimten moeten opvatten als 'virtueel', waarmee zij de nadruk leggen op het *potentieel* dat zich binnen situaties bevindt om zich op de ene dan wel op de andere manier te 'ontwikkelen': *'a set of potentials which contain unpredicable elements'* (Amin en Thrift 2008, 4). Als laatste kunnen dan ook tegenstrijdigheden ontstaan in de zin dat een zeker element potentieel zowel onveiligheidsgevoel kan inperken alsook verhogen, gebaseerd op de 'onduidelijkheid' en 'onvoorspelbaarheid' hoe de situatie in het heden zich zal ontwikkelen richting de toekomst (Brands et al. 2015). Het bovengenoemde voorbeeld van Gabriel en Greve (2003) laat ook dit duidelijk zien. De persoon in de parkeergarage kan zich tegelijkertijd gerustgesteld, maar ook op zijn of haar hoede voelen door de getroffen maatregel. In een vertaalslag naar de effectiviteit van toezicht op veiligheidsbeleving in stedelijke publieke ruimten kan dit betekenen dat toezicht bezoekers enerzijds op hun gemak stelt, maar tegelijkertijd een signaal kan zijn dat er wat aan de hand is (Cook en Whowell 2011; Hinkle en Weisburd 2008; Koskela 2012; Van de Veer, De Lange, Van der Haar en Karremans 2012). Juist het 'ontvouwen' van meerdere *'becomings'*, *'lines of flight'* en de 'onduidelijkheid' die daarmee gepaard gaat, resulteert in allerlei tegenstrijdigheden (hierna: *tegenstrijdigheden binnen situaties*).

3 Methoden

3.1 Deelnemers

Om veiligheidsbeleving te onderzoeken zijn interviews afgenomen met Utrechtse studenten. Utrecht is een typische studentenstad met veel studentvoorzieningen, cafés en verenigingen (Schwanen et al., 2012) en studenten zijn gemiddeld genomen oververtegenwoordigd in de binnenstedelijke uitgaansgebieden (Chatterton 1999; Chatterton en Hollands 2003). Tegelijkertijd zijn we ons ervan bewust dat het hier om een specifieke groep uitgaanders gaat. Mogelijke 'bekendheid' met

uitgaan en het uitgaansgebied (zie par. 2.1) zou de veiligheidsbeleving (positief) kunnen beïnvloeden. De deelnemende studenten zijn geworven bij drie studentencomplexen, in of nabij Utrecht. Door posters op te hangen, voorbijgangers aan te spreken en door middel van de sneeuwbalmethode zijn uiteindelijk dertig deelnemers geworven: achttien vrouwen en twaalf mannen met een gemiddelde leeftijd van 21,5 jaar. Tijdens het werven is potentiële deelnemers gevraagd of zij enige uitgaanservaring hadden als criterium voor deelname. De deelnemers volgden allemaal een hbo- of universitaire opleiding in de stad Utrecht.

3.2 Interviews

De interviews zijn afgenomen als onderdeel van een groter onderzoek naar de activiteitenpatronen van en de bezochte uitgaansgelegenheden door studenten. Op basis van een vooraf opgestelde topiclijst zijn de gesprekken gevoerd door vier verschillende interviewers (twee mannen, twee vrouwen). De deelnemende studenten kozen zelf de interviewlocatie. Alle interviewers hadden na afloop van de interviews de indruk vrijuit en zonder reserve met de deelnemers gesproken te hebben. De interviews namen tussen de 45-60 minuten in beslag en zijn opgenomen, uitgeschreven en geanalyseerd met behulp van kwalitatieve data-analyse-software.

Tijdens de interviews zijn zogenoemde '*photo-elicitation*'-technieken gebruikt (Rose 2012). Door het tonen van foto's is het mogelijk de effecten van zowel de fysieke inrichting als de aanwezigheid van toezichthouders en andere uitgaanders gericht te bespreken. De ondervraagde studenten kunnen zich zo gemakkelijker verplaatsen in (alledaagse) en herkenbare situaties waarbij ook eerder gevoel, ervaring en emotie worden aangesproken. Er is telkens een reeks van zes foto's, in dezelfde volgorde, getoond. Vervolgens is gevraagd hoe prettig de studenten zich zouden voelen in die situatie op een schaal van -3 t/m +3, en is uitgebreid ingegaan op een bespreking van de situatie gekoppeld aan hun oordeel. Deze vraagstelling betekent dat veiligheidsbeleving in eerste instantie vrij algemeen – maar gekoppeld aan een specifieke situatie – is besproken. In het gesprek dat volgde in relatie tot de getoonde foto's is vervolgens meer concreet gevraagd naar daadwerkelijke zorgen of angsten voor ongeregelde heden in de getoonde setting. Het gebruik van fotomateriaal biedt concrete aanknopingspunten om ervaren veiligheid te bestuderen in specifieke situaties. Het maakt het eveneens mogelijk een vergelijking te maken tussen geïnterviewden en binnen situaties, iets wat wij relevant vinden met oog op de eerder besproken theorie.

Van belang is dat bovengenoemde data eerder zijn gebruikt voor een Engelstalige publicatie (Brands et al. 2015). Het betreft hier dus een *secundaire analyse*, die op een aantal facetten verschilt. In dit artikel maken we gebruik van de analyse van de twee foto's die zeer specifiek zijn voor de 'uitgaanscontext' (zie de foto's 1 en 2). Bij het maken van deze foto's (in samenwerking met een fotograaf) is expliciet ingespeeld op verschillen in de gebouwde omgeving en de aanwezigheid van politie. Alhoewel de analyse voor dit artikel ook meer specifiek gericht is op de relaties tussen de afzonderlijke elementen, zal er desondanks enige overlap zijn met het eerder genoemde paper.

4 Resultaten

4.1 Uitgaansgebieden en (on)veiligheidsbeleving.

De getoonde situaties (foto's) worden over het algemeen vrij positief beoordeeld door de studenten (zie tabel 1): gemiddeld 1,2 (Nobelstraat) en 1,8 (Neude). Hoewel verschillen in geslacht waarneembaar zijn, zijn deze niet statistisch significant.

Tabel 1 Gemiddelden in becijfering van de foto's*

	Foto 1: de Nobelstraat*	Foto 2: de Neude*
Geslacht		
Man	1.0	1.8
Vrouw	1.4	1.9
p-value voor de Mann-Whitney test **	0.611	0.723
Alle deelnemers	1.2	1.8

* Deelnemers aan de interviews in gevraagd om de mate waarin zij zich prettig zouden voelen binnen de hun getoonde situaties weer te geven op een schaal van -3 t/m +3. Hierbij staat -3 voor zeer onprettig, 0 voor niet prettig of onprettig, +3 voor zeer prettig.

** Indien $p < 0.05$, dan is het verschil in geslacht statistisch significant binnen het 95% betrouwbaarheidsinterval.

Welke elementen roepen prettige gevoelens op bij stappers en welke doen dat niet of minder? De politie neemt een prominente rol in bij het bespreken van foto 1. Opvallend is dat de nauwe opzet van de stoep/het fietspad/de weg genoemd wordt als onprettig: op drukke uitgaansavonden en 'piekmomenten' wordt vaak de doorgang geblokkeerd (foto 1). De openheid van de gebouwde omgeving, de prettige uitstraling en de 'grootte' van het plein worden vaker genoemd tijdens de bespreking van foto 2. Sommige deelnemers refereren aan (onprettige) drukte, met name als er evenementen op dit plein worden georganiseerd. Tijdens het bespreken van beide foto's wordt de aanwezigheid van anderen op 'gewone' uitgaansavonden juist vaak als prettig ervaren, evenals de verlichting. Bekendheid met de situatie wordt ook veelvuldig genoemd als iets wat bijdraagt aan veiligheidsbeleving.

Het voorgaande schetst een algemeen beeld van elementen die een rol spelen binnen veiligheidsbeleving. Maar voor een analyse gericht op tegenstrijdigheden is juist de samenstelling van specifieke (individuele) factoren en/of ervaringen van belang. Wanneer bijvoorbeeld Emma¹ gevraagd wordt uit te leggen waarom zij zich prettig zou voelen binnen de situatie die foto 2 weergeeft (interviewer 1: 'Je hebt deze foto met plus drie bestempeld?'), vertelt zij:

1 Namen van de deelnemers zijn gefingeerd om hun privacy te waarborgen.

Jelle Brands & Irina van Aalst

Foto 1 De Nobelstraat

Foto 2 De Neude

‘Ja het ziet er sowieso heel leuk uit met al die kleurtjes; op de Neude heb ik me nog nooit onveilig gevoeld, omdat er heel veel mensen zijn, wat nu ook zo is! Gezellig met al die kroegjes, leuke sfeer, veel licht.’

Net als tijdens gesprekken met andere respondenten trekt Emma een verscheidenheid aan elementen bij elkaar die tezamen een prettig en veilig gevoel geven, zonder daarbij één dominant element te onderscheiden. Van belang is ook dat Emma, evenals de anderen, daarbij geen verschil maakt tussen eigenschappen van de omgeving (verlichting en kroegjes) en meer ‘persoonlijke’ ervaringen en daarmee herinneringen (op de Neude heb ik me nog nooit onveilig gevoeld) van de getoonde plek.

Hoewel er dus duidelijke overeenkomsten zijn in de elementen die gekoppeld worden aan (on)veiligheidsbeleving, stelt dit artikel zich tot doel om de diversiteit in de rol van bepaalde elementen te analyseren en te beschrijven ten opzichte van de assemblage waar het element zich in bevindt, en zo in te gaan op tegenstrijdige veiligheidsgevoelens.

4.2 Tegenstrijdigheden

Wanneer wordt gekeken naar de beoordelingen van de foto's, dan valt een aantal zaken op. Herinnering, in de vorm van (on)bekendheid, blijkt een belangrijke rol te spelen. Voor veel studenten speelt een positieve associatie met het uitgaansgebied de boventoon: *‘Ook die omgeving ken ik goed en ik zie dat [er een] café open is; er staan ook nog mensen ja, geen problemen mee. (...). Het is gewoon Herenplein café, dat vind ik gewoon prima’* (Julia). Voor Liam spelen (herinnering aan) de prettige activiteit(en) die hij eerder ondernomen heeft op deze locatie een belangrijke rol: *‘Als ik er [hier] loop dan ben ik meestal aan het uitgaan.’* Interviewer 2: *‘Je hebt een positieve gedachte erbij?’* Liam: *‘Ja precies. Gezellige uitgaansstraat, daarom heb ik er wel een goed gevoel bij.’*

Personen die niet direct bekend zijn met de locatie maken vaak een vergelijking met een ‘soortgelijke uitgaanslocatie’ (zie ook Rose et al. 2010), wat een rol speelt binnen hun positieve beoordeling van de foto: Interviewer 1: *‘Maar je vindt het wel een fijne situatie?’* Sophie: *‘Ja, vooral omdat ik mensen buiten zie en ik me kan voorstellen dat het gewoon bij een kroeg is, ’s avonds tijdens het uitgaan.’*

Opvallend is dat Anna minder bekend is met stedelijke omgevingen (in de nacht) – en daarmee ook met de locatie van de foto in de Nobelstraat – en de rol die dit speelt in haar beoordeling van de getoonde situatie:

Anna: *‘Ik ben niet echt gewend aan de stad, ik heb altijd in een dorp gewoond. (...) En in een stad hoor je toch vaker dat er incidenten gebeuren (...) dus vooral het idee dat er wat kan gebeuren.’*

Interviewer 3: *‘Waarom heb je het idee dat in een stad sneller incidenten gebeuren dan in een kleine gemeenschap?’*

Anna: *‘Je leest het bijvoorbeeld meer in de krant, over steekpartijen en ruzies, ja. Meestal als het in de krant staat is het wel in de grote stad.’*

Het voorgaande benadrukt het belang van eerdere (directe en indirecte) ervaringen in relatie tot plaats. In de afwezigheid van eerstehands ervaringen binnen de getoonde situatie valt Anna terug op meer algemene discoursen en stereotypen van ‘de (gevaarlijke) stad’ vis-a-vis ‘het (veilige) achterland’. Hier is tegenstrijdigheid tussen personen te herkennen. Van belang is ook de rol die de aanwezigheid

van politie hierbij speelt voor Anna: *(...) Ik zie politie staan, er is waarschijnlijk iets aan de hand geweest maar zo te zien wordt er al wat aan gedaan, ja dat stelt wel weer gerust.* Enerzijds lijkt de aanwezigheid van politie in zekere zin bij te dragen aan Anna's idee van de 'gevaarlijke stad' (zie hierboven). Anderzijds stelt de aanwezigheid van politie haar ook 'gerust'. Anna duidt in het element 'politie' dus ook tegenstrijdigheid binnen de situatie.

Tegenstrijdigheid binnen een en dezelfde situatie wordt veelvuldig aangekaart door de studenten in relatie tot foto 1. Net als hierboven speelt politie daarbij een belangrijke rol. Waarom enerzijds de situatie veiliger voelt in de aanwezigheid van politie, blijkt voor de studenten vooral gevoelsmatig en onberedeneerd in hun eerste reacties. Na doorvragen wordt de mogelijk preventieve werking genoemd die uitgaat van aanwezige politie: *Nou omdat ik dan in ieder geval het idee heb dat mensen niet hele rare dingen zullen doen ofzo omdat ze dan politie zien en denken: oké politie dus ik ga niet een ruit ingooien ofzo* (Mila). Ook noemen de studenten, zoals ook Anna hierboven, het 'iets is beter dan niets-principe': in het geval van een incident is er in ieder geval politie die snel kan ingrijpen.

Er worden twee aspecten genoemd die de situatie *tegelijkertijd* minder prettig maken. Ten eerste wordt de aanwezigheid van politie soms als 'bevestiging' gezien van een ongewenste of gevaarlijke situatie, of in ieder geval de 'aankondiging' daarvan. Eva en Tess beschrijven dit doeltreffend:

Eva: *'Ja. Ik heb er op zich wel een prettig gevoel bij, er zijn mensen op straat, het lijkt wel een stapavond ofzo. Er staan mensen voor de deur bij een kroeg. Maar dan zie je die politie staan en dan denk je: tja dat is wel een beetje dubbel. Want aan de ene kant geeft dat wel een veilig gevoel met politie in de buurt, aan de andere kant, denk ik: waarom zijn ze er? Zou er iets zijn?'*

Tess: *'(...) [B]lijkbaar verwachten ze iets, anders zijn ze hier niet of er gebeurt [daar] vaker iets.'*

Op basis van de aanwezige assemblage openen meerdere 'becomings', 'lines of flight', waarmee onzekerheid en onduidelijkheid aanwezig zijn over hoe de situatie zich zal ontwikkelen in de nabije toekomst. Zowel een vrolijke uitgaansavond, maar ook een situatie waarin rottigheid voorvalt, behoren tot de mogelijkheden voor Eva en Tess. Ten tweede vindt een aantal deelnemers het niet altijd prettig om 'gecontroleerd' te worden door de politie tijdens het uitgaan. Sem: *'Wanneer er een incident is vind ik het een prettig idee dat er politie bij is. Maar anders vind ik het meestal een onprettiger idee als er politie is. Omdat ze bij wijze van spreken dan ook weer om legitimatie kunnen vragen, of dat je per ongeluk een verkeersovertreding maakt waar je geen weet van hebt.'*

De manieren waarop politie zich manifesteert binnen het uitgaansgebied blijkt hierbij ook van belang. Sara: *'Ik zie nu pas de politiewagen maar dat hoeft niet per se negatief te zijn (...) het is wel zo dat als er politie is, zeker een politiewagen, dan denk ik: wat zou er zijn? Waarom zijn ze nou hier? (...). [En een] politiewagen is [dan nog] niet zo bijzonder, maar op een gegeven moment was ik voor onderzoek in de stad en*

kwam ik politie te paard tegen. Dan ga je je achter de oren krabben, waar is al die politie te paard voor?

Mila: *'Als ik 5 politiemensen zie staan denk ik "what the fuck is hier aan de hand" (lachen).'*

Er is dus sprake van tegenstrijdigheid binnen één situatie, maar ook tussen verschillende bezoekers. De aanwezige politie, het feestelijke karakter van 'uitgaan' en de consumptie van alcohol, maar ook persoonlijke achtergronden en ervaringen kunnen resulteren in een situatie waarin sommige bezoekers zich veilig, maar andere zich juist onprettig voelen.

Tijdens het bespreken van de foto van de Neude zijn ook duidelijk verschillen tussen personen te constateren. Voor Evi en Anna speelt verlichting een belangrijke rol bij hun relatief lagere waardering: ze vinden het plein aan de donkere kant, waar veel anderen dat niet noemen. Anna zou graag *'wat meer licht op het plein'* hebben, terwijl Evi een voorkeur heeft voor plekken waar verlichting karakteristieke elementen uit de omgeving fel uitlicht en accentueert. Andere deelnemers lijken de verlichting op de Neude, in relatie tot andere aanwezige elementen op het plein, te koppelen aan de daar aanwezige (gezellige) sfeer. Eva: *'Ja. Dit geeft juist een heel gemoedelijk sfeertje, je ziet terrasjes waar mensen zitten en er lopen wat mensen alleen of in groepjes over straat. Dus duidelijk overzichtelijk, wat licht, ja, ziet er wel leuk uit.'* In de voorgaande passages is wederom tegenstrijdigheid tussen personen te herkennen. Het merendeel van de deelnemers zegt verlichting in algemene zin op prijs te stellen, maar of die verlichting bijdraagt aan een prettige sfeer is sterk afhankelijk van andere aspecten van de omgeving. In een donker steegje of in een stadspark midden in de nacht, onderweg naar huis, had de genoemde verlichting voor veel deelnemers waarschijnlijk niet volstaan en een ander effect gehad.

De aanwezigheid van anderen in het uitgaansgebied wordt over het algemeen als positief ervaren, op basis van zowel foto 1 als foto 2. Maar niet iedereen denkt er precies hetzelfde over. Fenna zegt over foto 1: *'Hier zijn gewoon best veel mensen (...) dus je bent niet helemaal alleen. Dat vind ik altijd wel fijn (...) [Maar tegelijkertijd,] ik weet niet wat voor mensen het zijn, misschien zijn het wel hangjongeren ofzo. Je weet nooit wat ze hebben gedronken of in wat voor toestand ze zijn.'* Alcoholgebruik – en de zichtbare effecten daarvan op uitgaanders – speelt een belangrijke rol bij de beoordeling van de getoonde situatie. De interviews laten zien dat dit samenhangt met de 'bekendheid' van de locatie of de 'herkenbaarheid' van de situatie. Zo vertelt Luuk: *'Ik zou niet weten waarom ik mij hier onveilig zou moeten voelen, het is gewoon een studenten kroeg, de Kneus. (...). Ik weet hoe die tenten zijn, komt gewoon een leuk publiek volgens mij'* (foto 1). *'Beetje hetzelfde als het Heerenplein, kroegen en mensen waar je affiniteit mee hebt (...).'* (foto 2). Op basis hiervan verwacht Luuk dus geen problemen deze uitgaansavond, of er nu veel gedronken is of niet. Het tegenovergestelde is het geval wanneer affiniteit met de aanwezige anderen ontbreekt. Tijdens de interviews wordt duidelijk dat het samenzijn met bepaalde (stereotype) 'vreemden'/'anderen' een heel ander gevoel oproept. Noah beoordeelt de foto van de Neude relatief laag (nul), omdat hij weet dat er in de direct omlig-

gende straten ook *'publiek [komt] dat mij niet echt aanstaat'*. Interessant is desalniettemin dat de mate waarin 'vreemden'/'anderen' een onprettig gevoel bij de deelnemende studenten in de hand kunnen werken niet een directe afgeleide is van enkel hun aanwezigheid.

Lynn: *'Ja, dat is de Neude, ik vind het daar eigenlijk altijd wel gezellig. Kijk je hebt natuurlijk verschillende plekken. Hier staan die bankjes waar wel eens rare mensen op zitten, dan loop ik liever om dan dat ik daar voor langs loop (...).'*

Sara: *'Ik heb hier ooit wel eens een malle junk gezien die was midden op het plein een oratie aan het houden en een beetje aan het rondlopen. Maar daar kun je omheen lopen of naar kijken en denken: ja dat kan ook.'*

Kortom: de rol van de aanwezigheid van anderen binnen veiligheidsbeleving wordt in relatie gezien tot de inrichting van het plein, de activiteiten die er plaatsvinden en de individuele ervaringen en vooroordelen (sociale constructie). Hoewel Lynn en Sara achtereenvolgens refereren aan 'rare mensen' en een 'junk', problematiseren ze hun aanwezigheid op het centrale uitgaansplein (Neude) niet als onderdeel van de aanwezige assemblage. Sterker nog, voor Sara lijkt 'de ander' klaarblijkelijk 'het kijken waard'. Misschien zou dit anders zijn als dezelfde persoon tegen het lijf wordt gelopen in een smal steegje.

5 Conclusie

Op basis van interviews met uitgaanders in Utrecht is onderzocht welke aspecten en situaties bijdragen aan veiligheidsgevoelens in stedelijke uitgaansgebieden en welke juist niet. Achtereenvolgens werd gesproken over de aanwezigheid van politie en andere mensen, de gebouwde omgeving en inrichting van uitgaansgebieden, voorzieningen, verlichting en eerdere ervaringen. De analyse onderstreept dat de individuele elementen zelden op zichzelf staan. Gevoelens van onprettigheid, of juist veiligheid, krijgen vorm door een combinatie van verschillende factoren en zijn situationeel bepaald.

Assemblagedenken biedt een goed kader om veiligheidsbeleving, en tegenstrijdigheden daarbinnen, beter te begrijpen. De nadruk op meervoudigheid stelt ons in staat om verschillende elementen in relatie tot elkaar te analyseren. Een dergelijke benadering benadrukt tevens het belang van concrete momenten van ervaren (on)veiligheid in het dagelijks leven van personen. Het geeft inzicht in specifieke momenten waarop mensen zich (on)prettig voelen, de variatie die daarbij optreedt, maar ook in de vergankelijkheid van zulke ervaringen.

De resultaten tonen een verscheidenheid aan 'tegenstrijdige veiligheidsgevoelens'. Er blijkt bijvoorbeeld dat toezicht en handhaving ook een averechts effect kunnen hebben; vooral agenten te paard, in auto's of busjes kunnen argeloze jongeren alarmeren: 'Wat is hier aan de hand, en wat staat er te gebeuren?', vragen ze zich af. Dit roept discussie op in hoeverre zichtbare politieaanwezigheid gewenst is tijdens een avond uit, en op (w)elk moment? Zouden agenten zich soms wat meer op de achtergrond moeten en/of kunnen begeven, klaar om in te grijpen bij incidenten? Dit is van belang wanneer wordt nagedacht over de inzet van 'effec-

tieve' maatregelen. Ook de rol van verlichting is sterk afhankelijk van de ruimtelijke context. Waar de lichtjes op de Neude voor veel deelnemers voor een feestelijke ambiance zorgen, kan dat ook anders uitpakken. Daarnaast zien we dat bekendheid met een plek of situatie van belang is. Onbekendheid met een bepaald uitgaansgebied versterkt algemene ideeën over bijvoorbeeld 'de' onveilige binnenstad en onbetrouwbare 'anderen' (zie par. 4.1 en 4.2).

Met de opkomst van de consumptiestad en de nachteconomie worden binnenstedelijke ruimten steeds homogener (zie bijvoorbeeld Oc en Tiesdell 1999; Van Aalst 1997); overal dezelfde soort functies en voorzieningen, waardoor specifieke groepen bezoekers en uitgaanders worden aangetrokken. Dat betekent dus steeds meer 'anderen' die gelijkenissen op enig vlak vertonen. Maar de resultaten laten ook zien dat bekendheid met 'vreemden' kan optreden die in veel mindere mate lijken op de geïnterviewde, waarbij deze vreemden niet per definitie gereduceerd worden tot 'probleem' (zie bijvoorbeeld ook Koch en Latham 2012). Ook de 'vreemde' past in het karakter van de grote stad (zie ook Whyte 1980). We zouden onszelf daarbij de vraag kunnen stellen of verdere homogenisering van stedelijke ruimten vanuit een dergelijk perspectief dan niet vooral zal leiden tot (verdere) vervreemding van 'de ander' en daarmee samenhangend een onveilig gevoel op basis van negatieve beeldvorming en stereotypering? Juist wanneer we anderen 'leren kennen' en ons plekken toe-eigenen kunnen we deze ook vanuit de eerste hand ervaren, en ons op basis van bekendheid prettig voelen. Het werk van Talja Blokland (2009) beschrijft een soortgelijk mechanisme in onze percepties van 'anderen'. Daarbij dienen we ons ook te realiseren dat er ook groepen zijn die zich juist (steeds) minder thuis voelen in het uitgaansleven. Juist deze groepen verdienen in vervolgonderzoek ook de aandacht. Het inzetten van ruimtelijke elementen of een mix aan uitnodigende en toegankelijke functies kan mogelijk een negatieve spiraal doorbreken en leiden tot een veilig én inclusief uitgaansbeeld.

Ten aanzien van het beleid van 'veilig uitgaan' dienen stedelijke actoren zoals gemeentebesturen en ondernemers zich tegelijkertijd te realiseren dat het uitbannen van gevoelens van onveiligheid onder het uitgaanspubliek een illusie is. Daarvoor zijn de factoren die ongemak en angst oproepen te complex en te dynamisch en liggen ze te vaak buiten de invloedssfeer van deze actoren. Echter, een aanpak met aandacht voor een goede, gezellige, welkome en inclusieve sfeer is wellicht net zo belangrijk als de huidige focus op toezicht en controle. Een accentverschuiving van de schaduwkanten van de nacht naar de zonnige kanten van het uitgaansleven: beheersen waar nodig, maar juist ook stimuleren en accentueren waar het goed is! De resultaten suggereren immers dat, op basis van gerapporteerde tegenstrijdigheden, de huidige maatregelen mogelijk niet zo succesvol zijn in het verbeteren van de ervaren veiligheid als (populaire) beleids- en media-discoursen doen vermoeden. Het is in onze ogen wenselijk interventies zo vorm te geven dat ze een bepaald minimumniveau garanderen aan welzijn voor alle aanwezigen in de openbare ruimte in uitgaansgebieden – en dus ook aan degenen die regelmatig met stigma's en vooroordelen worden geconfronteerd. Tot op zekere hoogte laten volgens ons de resultaten ook het belang zien van het afstemmen van maatregelen – gevoerd onder de noemer van 'veilig uitgaan' – op specifieke contexten, situaties en doelgroepen om voornoemd niveau te waarborgen.

Literatuur

- Amin, A. en N. Thrift (2008) *Cities. Reimagining the urban*. Cambridge: Polity Press.
- Anderson, B. (2006) Becoming and being hopeful: Towards a theory of affect. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(5), 733-752. doi.org/10.1068/d393t.
- Anderson, B. en C. McFarlane (2011) Assemblage and geography. *Area*, 43(2), 124-127. doi.org/10.1111/j.1475-4762.2011.01004.x.
- Bianchini, F. (1995) Night Cultures, Night Economies. *Planning Practice and Research*, 10(2), 121-126. doi.org/10.1080/02697459550036667.
- Blokland, T. (2009) Het belang van publieke familiariteit in de openbare ruimte. *Beleid En Maatschappij*, 36(3), 183-191.
- Brands, J., T. Schwanen en I. van Aalst (2015) Fear of Crime and Affective Ambiguities in the Night-time Economy. *Urban Studies*, 52(3), 439-455. doi.org/10.1177/0042098013505652.
- Brunt, L. (2013) Stadsonderzoek is nachtblind. *AGORA*, 29(5), 8-11.
- Chatterton, P. (1999) University students and city centres – the formation of exclusive geographies. The case of Bristol, UK. *Geoforum*, 30(2), 117-133. doi.org/10.1016/S0016-7185(98)00028-1.
- Chatterton, P. en R. Hollands (2003) *Urban Nightscapes. Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate Power*. Abingdon: Routledge.
- Cook, I.R. en M. Whowell (2011) Visibility and the policing of public space. *Geography Compass*, 5(8), 610-622. doi.org/10.1111/j.1749-8198.2011.00437.x.
- Davidson, J. en C. Milligan (2004) Embodying Emotion, Sensing Space: introducing emotional geographies. *Social & Cultural Geography*, 5(4), 523-532. doi.org/10.1080/1464936042000317677.
- Gabriel, U. en W. Greve (2003) The psychology of fear of crime. Conceptual and methodological perspectives. *British Journal of Criminology*, 43(3), 600-614. doi.org/10.1093/bjc/azg600.
- Goffman, E. (1963) *Behavior in public places*. New York: The Free Press.
- Gray, E., J. Jackson en S. Farrall (2012) In search of the fear of crime: using interdisciplinary insights to improve the conceptualisation and measurement of everyday insecurities. In S. Gadd, D., Karstedt en S. Messner (Ed.), *Sage Handbook of Criminological Research Methods* (pp. 266-281). London: Sage. doi.org/10.2139/ssrn.1799251.
- Hadfield, P., S. Lister en P. Traynor (2009) 'This town's a different town today': Policing and regulating the night-time economy. *Criminology & Criminal Justice*, 9(4), 465-485. doi.org/10.1177/1748895809343409.
- Haydock, W. (2016) The Consumption, Production and Regulation of Alcohol in the UK: The Relevance of the Ambivalence of the Carnavalesque. *Sociology* 50(6), 1056-1071. doi.org/10.1177/0038038515588460.
- Hinkle, J.C. en D. Weisburd (2008) The irony of broken windows policing: A micro-place study of the relationship between disorder, focused police crackdowns and fear of crime. *Journal of Criminal Justice*, 36(6), 503-512. doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2008.09.010.
- Hobbs, D., P. Hadfield, S. Lister en S. Winlow (2003) *Bouncers. Violence and Governance in the Night-time Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hubbard, P. (2013) Carnage! Coming to a town near you? Nightlife, uncivilised behaviour and the carnivalesque body. *Leisure Studies*, 32(3), 265-282. doi.org/10.1080/02614367.2011.633616.
- Jackson, J. (2005) Validating New Measures of the Fear of Crime. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(4), 297-315. doi.org/10.1080/13645570500299165.

- Jayne, M., S.L. Holloway en G. Valentine (2006) Drunk and disorderly: alcohol, urban life and public space. *Progress in Human Geography*, 30(4), 451-468. doi.org/10.1191/0309132506ph618oa.
- Koch, R. en A. Latham (2012) Rethinking urban public space: accounts from a junction in West London. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(4), 515-529. doi.org/10.1111/j.1475-5661.2011.00489.x.
- Koskela, H. (2012) You shouldn't wear that body. The problematic of surveillance and gender. In K. Ball, K.D. Haggerty en D. Lyon (Eds.), *Routledge Handbook of Surveillance Studies* (pp. 49-56). New York: Routledge.
- Koskela, H. en R. Pain (2000) Revisiting fear and place: Women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31(2), 269-280. doi.org/10.1016/S0016-7185(99)00033-0.
- Lofland, L.H. (1985) *A world of strangers: Order and action in urban public space*. Waveland Press Inc.
- Lovatt, A. en J. O'Connor (1995) Cities and the Night-time Economy. *Planning Practice and Research*, 10(2), 127-134. doi.org/10.1080/02697459550036676.
- McFarlane, C. (2011) The city as assemblage: Dwelling and urban space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(4), 649-671. doi.org/10.1068/d4710.
- Measham, F. en P. Hadfield (2009) Everything Starts with an 'E': Exclusion, ethnicity and elite formation in contemporary English clubland. *Adicciones*, 21(4), 363-386.
- Morris, N.J. (2011) Night walking: darkness and sensory perception in a night-time landscape installation. *Cultural Geographies*, 18(3), 315-342. doi.org/10.1177/1474474011410277.
- Müller, T. en T. Fischer (2015) Feeling Unsafe in a Multicultural Neighbourhood: Indigenous Inhabitants' Perspectives. *The British Journal of Criminology*, 55(4), 790-810. http://dx.doi.org/10.1093/bjc/azu113.
- Nasar, J.L. en B. Fisher (1993) 'Hot spots' of fear and crime: A multi-method investigation. *Journal of Environmental Psychology*, 13(3), 187-206. doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80173-2.
- Oc, T. en S. Tiesdell (1999) The Fortress, the panoptic, the regulatory and the animated: planning and urban design approaches to safer city centres. *Landscape Research*, 24(3), 265-286. doi.org/10.1080/01426399908706563.
- Oppelaar, J. en K. Wittebrood (2006) *Angstige burgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pain, R. (2000) Place, social relations and the fear of crime: a review. *Progress in Human Geography*, 24(3), 365-387. doi.org/10.1191/030913200701540474.
- Pain, R., R. MacFarlane, K. Turner en S. Gill (2006) 'When, where, if, and but': Qualifying GIS and the effect of streetlighting on crime and fear. *Environment and Planning A*, 38(11), 2055-2074. doi.org/10.1068/a38391.
- Painter, K. (1996) The influence of street lighting improvements on crime, fear and pedestrian street use, after dark. *Landscape and Urban Planning*, 35(2-3), 193-201. doi.org/10.1016/0169-2046(96)00311-8.
- Pleysier, S. en G. Vanderveen (2012) Sociale (on)veiligheid kwantificeren: Tussen tellen, meten en weten. In E.R. Muller (red.), *Veiligheid* (pp. 41-60). Deventer: Kluwer.
- Raco, M. (2003) Remaking place and securitising space: Urban regeneration and the strategies, tactics and practices of policing in the UK. *Urban Studies*, 40(9), 1869-1887. doi.org/10.1080/0042098032000106645.
- Roberts, M. (2006) From 'creative city' to 'no-go areas' – The expansion of the night-time economy in British town and city centres. *Cities*, 23(5), 331-338. doi.org/10.1016/j.cities.2006.05.001.

Jelle Brands & Irina van Aalst

- Roberts, M. (2015) 'A big night out': Young people's drinking, social practice and spatial experience in the 'liminoid' zones of English night-time cities. *Urban Studies*, 52(3), 571-588. doi.org/10.1177/0042098013504005.
- Roberts, M. en A. Eldridge (2009) *Planning the Night-time City*. Abingdon: Routledge. Retrieved from www.routledge.com/Planning-the-Night-time-City/Roberts-Eldridge/p/book/9780415436182.
- Rose, G. (2012) *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials*. London: Sage.
- Rose, G., M. Degen en B. Basdas (2010) More on 'big things': Building events and feelings. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(3), 334-349. doi.org/10.1111/j.1475-5661.2010.00388.x.
- Schuilenburg, M. en R. van Steden (2014) De collectieve horeca ontzegging. Uitsluiting uit de publieke ruimte. *Beleid En Maatschappij*, 41(1), 4-18.
- Schwanen, T., I. van Aalst, J. Brands en T. Timan (2012) Rhythms of the Night: Spatiotemporal Inequalities in the Nighttime Economy. *Environment and Planning A*, 44(9), 2064-2085. doi.org/10.1068/a444494.
- Shaw, R. (2010) Neoliberal subjectivities and the development of the night-time economy in British cities. *Geography Compass*, 4(7), 893-903. doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00345.x.
- Solymosi, R., K. Bowers en T. Fujiyama (2015) Mapping fear of crime as a context-dependent everyday experience that varies in space and time. *Legal and Criminological Psychology*, 20(2), 193-211. doi.org/10.1111/lcrp.12076.
- van Aalst, I. (1997). *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra*. Utrecht: Jan van Arkel.
- van Aalst, I., T. Schwanen en I. van Liempt (2014) Video-surveillance and the production of space in urban nightlife districts. In J. van den Hoven, N. Doorn, T. Swierstra, B.-J. Koops en H. Romijn (Eds.), *Responsible Innovation 1: Innovative Solutions for Global Issues* (pp. 315-334). Dordrecht: Springer Netherlands. doi.org/10.1007/978-94-017-8956-1_18.
- van de Veer, E., M.A. de Lange, E. van der Haar en J.C. Karremans (2012) Feelings of Safety: Ironic Consequences of Police Patrolling. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(12), 3114-3125. doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00967.x.
- van Liempt, I. en I. van Aalst (2012) Urban surveillance and the struggle between safe and exciting nightlife districts. *Surveillance and Society*, 9(3), 280-292.
- van Liempt, I. en I. van Aalst (2013) De nacht als onontgonnen onderzoeksterrein. *AGORA*, 29(5), 4-6.
- Whyte, W.H. (1980) *The Social Life of Small Urban Spaces*. New York: Project for Public Spaces.
- Williams, R. (2008) Night Spaces: Darkness, Deterritorialization, and Social Control. *Space and Culture*, 11(4), 514-532. doi.org/10.1177/1206331208320117.